

Transformácie cenzúry v súčasnom literárnom diskurze (s príkladmi zo slovenského kultúrneho prostredia) *

PAVEL MATEJOVIČ

Cenzúra je vnímaná ako jedna z najaktuálnejších kulturologických tém, i preto sa stala predmetom súčasného literárnohistorického a literárnoteoretického výskumu. Tento výskum iniciovala aj česká literárna veda – v roku 2015 vydal Ústav pro českou literaturu AV ČR rozsiahlu dvojdielnu monografiu *V obecném zájmu* s podtitulom *Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749 – 2014*. Okrem nej vyšla v roku 2012 vo vydavateľstve Host publikácia teoretických štúdií pod názvom *Nebezpečná literatura? Antologie z myšlení o literární cenzuře* (ed. Pavlíček – Píša – Wögerbauer).

Tento fakt si možno vysvetliť viacerými okolnosťami: na jednej strane ide o výskum archívnych materiálov, ktoré sú postupne „nachádzané“, katalogizované a zverejňované – spracovanie rozličných archívnych dokumentov možno korektne realizovať až s určitým časovým odstupom, na druhej strane je to permanentná existencia rôznych foriem inštitucionálnej regulácie a kontroly, ktorá sa po páde totalitných režimov transformovala do podoby „jemnejších“ a viac či menej skrytých mechanizmov, ktoré sú problematickejšie identifikovateľné, resp. je diskutabilné, či ich možno uchopiť prostredníctvom tradičného teoretického aparátu viažuceho sa na pojem cenzúra. Kým cenzúru na Slovensku pred rokom 1990 možno opísať ako formu priamej inštitucionálnej kontroly, ktorá bola vykonávaná na základe inštrukcií, zákonov a celého administratívno-politického aparátu, pri súčasnom výskume je problém cenzúry ťažšie uchopiteľný, pri absencii centrálného dozerajúceho orgánu, prípadne nejakej formy inštitucionálnej cenzúry, je problematickejšie cenzúru priamo dokladovať a dokazovať. Často totiž jestvujú len indicie, ktoré sú rozptýlené vo verejnom priestore, navyše stopy po cenzúrnych aktoch neexistujú alebo sú sofistikovane prekryté, zahmlené či maskované.

Naša štúdia si všíma tzv. mäkšie formy cenzúry, ako aj kauzy, ktoré boli na Slovensku po roku 1989 spojené so snahami regulovať kultúrne a literárne procesy tak, aby zodpovedali určitým štandardom. Niektoré z nich boli výsledkom privatizácie verejného priestoru či už politickými, alebo ekonomickými záujmovými skupinami. Samostatnou kapitolou je autocenzúra, resp. vedomá úprava vlastného diela tak, aby zodpovedalo požadovaným štandardom ideologickej a politickej normatívnosti.

* Štúdia je výstupom z projektu Ústavu slovenskej literatúry SAV a Pedagogickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave VEGA 2/0074/16 *Poetika slovenskej literatúry po roku 1945*.

Autocenzúra by však mala v sebe nevyhnutne zahŕňať aj moment nedobrovoľnosti a prinútenia, v tom sa odlišuje od štrukturálnej regulácie, ktorá je prispôsobená logike výpovede samotného literárneho poľa, ako ho vo svojich teoretických prácach definuje Pierre Bourdieu. Autocenzúra ako nepriama forma mocenskej kontroly bola pred rokom 1990 jedným z najefektívnejších nástrojov literárnej regulácie, no aktuálne je jej prítomnosť diskutabilná, samotnú autorskú úpravu a korigovanie textov totiž za autocenzúru považovať nemožno.

Jedným z najrelevantnejších štátnych orgánov na vykonávanie cenzúry v socialistickom Československu bola pred rokom 1990 Hlavná správa tlačového dozoru, ustanovená na základe uznesenia vlády zo dňa 22. apríla 1953, v rokoch 1967 – 1968 premenovaná na Ústrednú publikačnú správu. Cenzúra bola na jar 1968 zákonom č. 81/1968 Zb. schváleným Národným zhromaždením prechodne zrušená. Po invázii vojsk Varšavskej zmluvy v auguste 1968 bol uznesením vlády z 30. augusta 1968 pri Predsedníctve vlády vytvorený Úrad pre tlač a informácie (13. septembra bol potvrdený aj zákonom č. 127/1968 Zb.), ktorý najmä v období normalizácie plnil kontrolnú funkciu a hodnotiace správy posielal na Ústredný výbor Komunistickej strany Slovenska, kontrolnú činnosť vykonávali aj poverení redaktori priamo vo vydavateľstvách a redakciách, pričom veľmi efektívne fungovala i autocenzúra. Zákon č. 127/1968 Zb. bol definitívne zrušený na jar 1990.

Obdobie po roku 1990 bolo však špecifické najmä tým, že cenzúra sa literatúre dôsledne vyhýbala, ako o tom píše aj autori monografie *V obecném zájmu*:

K základním rysům státní cenzury po listopadu 1989 patří, že se důsledně vyhýbala a vyhýbá sféře literatury. Za celé čtvrtstoletí, které uplynulo od demokratické revoluce, se až na nepatrné výjimky nedotkla nejen „vysoké“, umělecké, ale dokonce ani populární literatury – té, jejíž kontrola v zájmu ochrany a výchovy kulturně méně kompetentních vnímatelů „lidu“ a dětí, byla velkým tématem i dilematem moderní cenzury od osvícenství až po éru státního socialismu. Lze v tom spatřovat mimo jiné vyústění modernizačního procesu, v němž se umění a literatura v užším smyslu literatury krásné, beletrie, od osvícenství vydělovaly z komplexu sociální komunikace jako relativně autonomního pole společenského jednání [...] (Wögerbauer – Píša – Šámal – Janáček a kol. 2015, 55).

Napriek tomu sa nedá konštatovať, že by v aktuálnej literárnej komunikácii absentovala akákoľvek regulácia (pojmy regulácia a cenzúra nechápeme ako identické). Tá má však inú podobu ako v období fungovania inštitucionálnej cenzúry (pod inštitucionálnou cenzúrou rozumieme cenzúru vykonávanú orgánom špeciálne zriadeným na takéto účely). Predovšetkým absentuje tzv. predbežná cenzúra, regulačné mechanizmy sú realizované následne nezávislými súdmi. Ide hlavne o určité formy ľudskej sexuality, ktoré sú medicínsky klasifikované ako úchylka (pedofília), alebo propagáciu nenávistných ideológií, akými sú rasizmus, antisemitizmus, nacizmus a xenofóbia. Pri uvažovaní o cenzúre po roku 1990 je veľmi dôležité definovať, čo pod cenzúrou rozumieme – samotný pojem je dnes dosť zahmlený rôznymi výkladmi, čím sa sťažuje jeho uchopenie ako špecifického teoretického diskurzu.

CENZÚRA AKO EKONOMICKÝ NÁSTROJ?

O cenzúre sa zvykne uvažovať v užšom a širšom vymedzení. Pri užšom vymedzení sa myslí predovšetkým na inštitucionálnu cenzúru, ktorá je spojená s existenciou kontrolného (dozerajúceho) orgánu. Pri širšom vymedzení sa zdôrazňuje kultúrna podstata cenzúry, jej „rozptýlenosť“, „neuchopiteľnosť“, „všadeprítomnosť“, je súčasťou štrukturálnej regulácie literárneho poľa, a teda v širšom zmysle aj jazykovej výpovede (psychologické procesy, regulácia nevedomých pohnútok a pudových túžob, tabuizované témy a pod.). Širšie chápanie cenzúry sa opiera predovšetkým o psychoanalýzu, kultúrnu antropológiu a sociológiu. Napríklad Bourdieu cenzúru nespája výhradne s právnou inštanciou a autoritou, ktorá sankcionuje a trestá, ale cenzúra u neho predstavuje pole, môžeme teda hovoriť o istom type autorizovaného diskurzu, ktorý funguje na základe konformity, resp. akceptovania určitých pravidiel – napríklad každý teoretický text musí mať formálne znaky, aby bol odbornou komunitou akceptovaný ako súčasť legitímneho teoretického diskurzu. Môžeme tu hovoriť aj o implicitnej cenzúre. Podobne pracuje s konceptom implicitnej cenzúry aj Judith Butler, ktorá operuje s pojmom forklúzia, chápaným ako zavrhnutie (Butlerová [1998] 2013, 83 – 102). Cenzúra potom úzko súvisí s konštituovaním subjektu, diskurz je generovaný systémom implicitných a explicitných pravidiel určujúcich, aká forma výpovede bude uznaná za legitímnu. Podobne dekonštruktivistický model cenzúry (*new censorship*) nie je spojený s existenciou inštitucionálnych mechanizmov. Cenzúra tak nemusí byť „zhmotnená“ priamo v štruktúrach spoločnosti, nemusí byť inštitucionálne manifestovaná, ale je organickou súčasťou literárneho procesu a sama sa spolupodieľa na špecifických formách dobových poetík.

Takéto chápanie cenzúry je typické skôr pre západný kultúrny okruh, kde dlhodobo absentuje prítomnosť inštitucionálnej cenzúry a kultúra je väčšmi konfrontovaná s mäkkými formami následnej cenzúry, ktorá môže mať podobu právneho postihu (za politickú nekorektnosť, propagáciu fašizmu, detskú pornografiu a pod.). Po roku 1989 sa však spoločenské pomery zmenili aj v bývalých socialistických krajinách, a preto o cenzúre možno na Slovensku uvažovať aj z uvedenej perspektívy (tradičný terminologický aparát používaný pri opise cenzúrnych mechanizmov pred rokom 1990 je na takéto účely v podstate nepoužiteľný). Ide predovšetkým o vplyv mocenského poľa, ktoré je spojené s vlastníctvom kapitálu, resp. podstatnú funkciu tu zohrávajú ekonomické kritériá. Tie môžu nadobúdať aj charakter vylučovania (forklúzie) textov a knižných titulov, ktoré sú pre vydavateľstvo ekonomicky nerentabilné a neprinesli by očakávaný čitateľský ohlas – knižný trh je na Slovensku malý a čitateľská verejnosť nemá o taký typ „intelektuálne náročnej“ literatúry záujem. Na ilustráciu uvedieme niekoľko vyjadrení vydavateľov, ako ich poskytlí v rozhovoroch (vydavateľstvá Plectrum a Kalligram):

Znie to zle, ale nemôžem si dovoliť veľa filozofovať nad ideovým smerovaním a podobne. To, že vydávam nekomerčnú literatúru, vytvára na mňa dosť silný morálny tlak a finančnú záťaž. Hlavným kritériom na výber titulov je ich umelecká a odborná hodnota. Stáva sa, že vynikajúce dielo čaká na vydanie aj päť rokov, kým niektoré iné dostanem do obchodu za tri mesiace. Financie sú nevyspytateľné. [...] Moje projekty môžu byť odborne perfektne podložené, v prípade že sa nedajú vtesnať do grantového programu, sú nerealizovateľné. Niektoré diela budú publikované, len ak ich bude čitateľ ochotný zaplatiť, keď si ich vynúti

trh. Bojím sa, že niektoré tituly nevytlačíme vôbec [...]. Jednoznačne najviac ma trápi postupný pokles záujmu slovenskej intelektuálnej verejnosti, inteligencie, učiteľov či študentov vysokých škôl o kvalitnú spoločenskovednú literatúru (Košková 2007, 10).

Pod pojmom trh sa rozumie všetko, kde sú peniaze, ale existuje aj istá sieť, poháňaná túžbou po kvalite, ktorá s ním nemá veľa spoločné. Pojem trh je dnes mystifikovaný až zbožštený a v tomto zmysle na trhu ani nie sme. Nevydávame knihy v 10-tisícových nákladoch. Ročne vydáme 40 – 50 titulov v neporovnateľne nižších nákladoch. Od januára na Slovensku zanikla kopa malých nezávislých kníhkupectiev, a tie, ktoré zostali, len prežívajú. Nákupné kolosy prinášajú monopolizáciu – siete predaja kníh sa zmocnia jeden-dvaja distribútori, čím získajú určujúcu pozíciu voči vydavateľom. Keď budú zanikať malé nezávislé kníhkupectvá, ohrozí to kvalitu ponuky. Cieľom trhu je, aby ľudia konzumovali, a to čo najviac – o kvalitu nejde (Čorná 2005).

Pierre Bourdieu v tejto súvislosti zdôrazňuje hierarchický princíp ekonomických nástrojov, ktoré spoluutvárajú pravidlá literárneho poľa:

Vzhľadom k hierarchizácii, ktorá sa vytvára v vzťahoch medzi rôznymi druhmi kapitálu i medzi jeho držiteľmi, jsou pole kulturní produkce ve společenské pozici ovládaných v rámci mocenského pole. A at jsou v rámci možností vyváženi ze všech vnějších nátlaků a požadavků, prochází jimi potřeba okolních polí, tedy nutnost hospodářského a politického zisku ([1992] 2010, 285).

Ekonomické nástroje literárnej regulácie po roku 1990 sú úzko spojené s procesmi globalizácie, pričom dochádza k preferovaniu titulov, ktoré vstupujú na literárny trh s cieľom generovať ekonomický zisk (často ide o preklady cudzojazyčných bestsellerov, ich produkcia je súčasťou zábavného priemyslu). Regulácia je v takom prípade vykonávaná skôr neintencionálne, je len dôsledkom ideologickej totemizácie trhového mechanizmu. Všetko, čo „škodí“ trhu, resp. jeho fungovaniu, sa ocitá na okraji – frekventované označenie „ideologicky závadné“, ktoré sa pred novembrom 1989 používalo pri zdôvodnení vylúčenia z prostredia literárnej komunikácie, bolo nahradené označením „finančne stratové“. Uvedené označenie diskvalifikuje knižný titul ešte pred jeho zaradením na knižný trh. V tomto smere môže ekonomicky podmienená „cenzúra“ plniť podobnú funkciu ako predbežná cenzúra: „Ekonomicky motivované rozhodnutie nevydať určitý text má s predbežnou cenzúrou ten spoločný rys, že také ono nakoniec znemožňuje textu, aby vstúpil do priestoru literárnej komunikácie. Jedná sa o podobnosť dôsledkov, za nimiž nelze hľadať analogické či homologické rysy“ (Kanda 2015, 1483). Používanie termínu ekonomicky motivovaná „cenzúra“ by bolo preto nekorektné, možno ho používať skôr v metaforickej rovine. Akékoľvek mechanizmy, prostredníctvom ktorých sa financujú kultúrne aktivity, by sa totiž potom mohli chápať ako nepriame formy cenzúry, napríklad aj neudelenie grantu, resp. uprednostňovanie knižných titulov a projektov, ktoré podľa grantových komisií spĺňajú kritéria „kvalitnej“ umeleckej literatúry. Pojem cenzúra by sa tak veľmi rozšíril a zároveň aj zrelativizoval. O cenzúre môžeme hovoriť len v prípadoch, keď je inštrumentalizovaná, nie tam, kde je skrytá „medzi riadkami“ alebo sa predpokladá ako hypotetická možnosť. Ovplyvňovanie kultúrnej produkcie prostredníctvom ekonomických nástrojov rôznymi záujmovými skupinami však môže byť zjavné aj v prípade, ak ich neklasifikujeme ako formu cenzúry.

Označenie cenzúra sa po roku 1990 v slovenskom a českom kultúrnom prostredí objavuje v rozličných kontextoch, jedným z nich je aj zámerné inscenovanie cenzúry. Podľa autorov *Obecného zájmu* sa na stránkach českej periodickej tlače slovo cenzúra objavuje ročne asi dvetisíckrát (Janáček 2015, 1391), resp. o cenzúre sa viac hovorí, než sa vykonáva (zvýšená citlivosť na náznak cenzúry v postkomunistických krajinách môže súvisieť s nedávnymi historickými udalosťami). S pojmom cenzúra sa často zámerné narába aj ako s jedným z nástrojov marketingu: autori, autorky alebo vydavateľstvá na prebale manipulatívne upozornia, že dielo bolo niekým cenzurované, aby tak zvýšili jeho predajnosť. Vo väčšine prípadov sa však o cenzúre nedá hovoriť, často ide o rôzne súdne spory týkajúce sa poškodzovania mena, podozrení zo šírenia nenávistej ideológie a pod., ktoré vydanie knihy sprevádzali, pričom súd ani nerozhodol o žiadnom zákaze vydania. Takéto prípady inscenovanej cenzúry rovnako nemožno zaradiť ku kontrolným mechanizmom vykonávaným pod zámienkou intencionálnej regulácie.

Treba si uvedomiť, že cenzorský akt je vždy dobovo kontextualizovaný – literárna cenzúra pôsobí v kontexte iných kontrolných inštitúcií, akými sú literárna kritika a literárny trh, ktoré regulujú literárnu komunikáciu. Snahy regulovať literatúru zo strany štátu sú však po roku 1990 ojedinelé a majú často podobu politických a mediálnych káuz, snaha o reguláciu je skôr spojená s politickým diskurzom, resp. je len zámienkou slúžiacou na diskreditáciu politického a názorového oponenta. Nedá sa teda hovoriť o cenzúre v zmysle, ako bola realizovaná pre novembrom 1989, keď dochádzalo nielen k úplnému zákazu textov, ale často aj k občianskej diskvalifikácii, právnym sankciám a politickým represiam jednotlivých autorov. Naopak prejavy, resp. náznaky štátnej cenzúry sa po roku 1989 stali predmetom odmietnutia veľkej časti kultúrnej obce a poskytli príležitosť na diskusie okolo vytyčovania hraníc slobodného šírenia kultúrnych hodnôt, myšlienok a informácií.

KAUZA KASARDA

Jednou z veľkých literárnych káuz, ktoré sa v Československu objavili krátko po novembri 1989 a boli spájané so snahou opätovne zaviesť štátnu cenzúru, bola tzv. kauza Kasarda. Začiatkom augusta 1991 vyšla v *Kultúrnom živote* poviedka Martina Kasardu pod názvom „(azda) Posledná večera“ (1991, 11). Próza bola napísaná ako postmoderná persifláž a blasfémia novozákonného príbehu o ukrižovaní Krista. Príbeh je vyrozprávaný v prvej osobe jednotného čísla (ja-rozprávanie) z perspektívy jednej z novozákonných postáv – Judáša, ktorý je v próze charakterizovaný ako „slovenský bard a podvodník“ (11). Posledná večera pred Kristovým ukrižovaním je zbavená svojej náboženskej rituálnosti, udalosť je opísaná ako bakchanálie vyplnené neviazaným hodovaním a sexuálnymi orgiami. Náboženský mýtus sa prelína so súčasnosťou, Judáš ironicky rozpráva príbeh z dnešnej perspektívy („A prežili sme aj zahŕňajúci kapitalizmus“, 11), čím ho zbavuje sakrálnosti a deklasuje na opis prehárenej noci. Ide teda jednoznačne o literárnu fikciu, ktorá má ako politická persifláž aj zreteľný subverzívny podtext: „S úžasne vážnym ksichtom, ako keby ho fotili na prezidentský portrét v niektorých z budúcich totalitných podôb Slovenska, vzal kalich a podal nám ho“ (11). Kasarda v próze použil viaceré postupy charakteristické

pre avantgardnú literatúru. Zhodou okolností len rok pred vydaním jeho poviedky vyšiel na Slovensku preklad historickej prózy poľského spisovateľa a bibliistu Henryka Panasa *Podľa Judáša* (1990), ktorá demýtizuje biblický príbeh o ukrižovaní a zároveň „rehabilituje“ postavu Judáša. Panasovu prózu môžeme rovnako čítať ako subverziu (ako historicky autentickjšie uvádza nejestvujúce Judášovo evanjelium). Kým v Poľsku sa krátko po jej vydaní v ortodoxne katolíckom prostredí objavili negatívne reakcie, na Slovensku sa Panasova próza nestretla takmer so žiadnym čitateľským ohlasom. Kasardova próza neskôr vyšla aj knižne ako súčasť poviedkového súboru *Próz Dejiny menejcennosti* a nevyvolala zo strany katolíckych kruhov žiadne reakcie.

V prípade Kasardovej prózy zohralo podstatnú úlohu jej „rámcovanie“, resp. uverejnenie v časopise *Kultúrny život*. Ten začiatkom 90. rokov obhajoval liberálne hodnoty a zverejňoval články, ktoré boli kritikou religiózneho štátu, čo vyvolalo reakciu katolíckych a hlavne politických kruhov z prostredia Kresťanskodemokratického hnutia, vrátane vtedajšieho premiéra Jána Čarnogurského. Kritika poviedky sa preniesla aj do parlamentu, kde odznelo viacero prejavov, ktoré poviedku, autora a celú redakciu *Kultúrneho života* pranierovali, boli podané aj trestné oznámenia za hanobenie národa, rasy a presvedčenia (v prílohe). Podpredseda federálnej vlády prirovnal Kasardovu poviedku k *Satanským veršom* Salmana Rushdieho a dožadoval sa jej odsúdenia podobne, ako sa to udialo v Iráne:

O poviedke, či ako sa to nazve, som sa dozvedel až dva mesiace po tom, ako vyšla. Ani za komunistov, keď bola cirkev prenasledovaná, sa neuverejňovali také veci. Reagoval som ako občan, aj ako veriaci. Pokladal som to za urážku nielen našich kresťanov, ale aj veriacich celého sveta. Tak, ako sa v prípade *Satanských veršov* reagovalo v Iráne, treba rovnako protestovať. Bral som to ako hanobenie časti národa, ktorá vyšla z kresťanských koreňov („Vyjadrenie Jozefa Mikloška...“, 1991, 11).

Viacerí spisovatelia a literárni kritici si všimli neprimeranú a až hysterickú reakciu katolíckych kruhov a snažili sa poukázať na fikčnosť Kasardovej prózy, ktorú viacerí nesprávne označili za článok alebo ju prečítali ako autorovo osobné stanovisko (stotožnenie autora a postavy prózy) len preto, že rozprávanie bolo vedené v prvej osobe singuláru: „Tento text je literárnym útvarom, poviedkou. Je možné, že niekoho zviadla prvá osoba rozprávača, ktorá je však bežným kompozičným postupom, kde nemožno stotožňovať autora s literárnou postavou (Judáš) ani s rozprávačom, ktorí sú v tomto prípade identickí“ (Kotian 1991, 6). V súvislosti s celou kauzou často zaznievala aj obava z obnovenia štátnej cenzúry, spisovateľ Lajos Grendel v článku „Tréning na cenzúru“ napísal:

Voláť po cenzúre, prokurátorovi, vyšetrovať, vykynožiť, vydierať, vyhrážať sa, zadusiť, tiež. Kauzu okolo poviedky Martina Kasardu považujem za pokus o znovunastolenie cenzúry. Niektoré skupiny ľudí si nacvičujú nové metódy riadenia literatúry. Priznám sa, tento ich tréning sa mi nepáči. Tí, ktorí dnes zakazujú, zajtra možno budú súdiť a zatvárať (1991, 11).

V priebehu októbra a novembra 1991 časopis *Kultúrny život* zverejňoval formou ankety reakcie širokej verejnosti (listy rozhorčených veriacich, politikov a spisovateľov) na Kasardovu prózu, čím redakcia manifestovala, že na prvom mieste obhajuje slobodu slova, okrem iného tým, že na svojich stránkach publikuje i názory, s ktorými sa nestotožňuje. Prípadu Kasarda venovali samostatnú kapitolu aj autori

monografie *V obecném zájmu*, ktorí upozornili na ohlas kauzy v českom kultúrnom prostredí v čase existencie spoločného štátu. Prípady sa v roku 1991 venovali formou samostatných tematických blokov aj časopis *Tvar*: „Kasardův případ poskytl české literární veřejnosti poprvé od revoluce významnou příležitost, aby formulovala své postoje vůči cenzuře. Vyjevilo se přitom, že všechny složky polistopadové literatury v celém její generačním, estetickém a politickém průřezu sjednocuje též požadavek naprosté autonomie literatury“ (Janáček 2015, 1393).

Štátna moc v tomto prípade využila nepriamu formu cenzúry – ekonomický tlak. Vtedajší predseda vlády Ján Čarnogurský vyhlásil, že časopis, ktorý zverejňuje podobné príspevky, nemôže byť dotovaný z verejných prostriedkov, a odmietol *Kultúrny život* prideliť mimoriadny finančný príspevok, hoci v prípade iných literárnych periodík tak urobil. Teda jeho rozhodnutie malo jednoznačne diskriminačný charakter (časopisu pridelil dotáciu prezident Václav Havel). *Kultúrny život* však definitívne prestal vychádzať v roku 1993, keď mu po víťazstve Hnutia za demokratické Slovensko v júni 1992 vtedajší minister kultúry Dušan Slobodník odmietol prideliť akúkoľvek štátnu dotáciu. Čiže aj nasledujúca vláda využila ekonomické nástroje ako nepriamu formu cenzúry, hoci bezprostredným dôvodom neudelenia dotácie časopisu už nebola Kasardova poviedka (prokuratúra vyšetrovanie ukončila na jar 1992), ale politické zameranie periodika, ktoré nekonvenovalo s politickou líniou vtedajšej vlády, resp. jej „národnou orientáciou“. *Kultúrny život* obnovil svoje vydávanie ešte niekoľkokrát, no zväčša vyšlo len niekoľko čísel a postupne definitívne zanikol.

Politický rozmer kauzy bol nespochybniteľný, v podstate len odhalila ostré hodnotové a politické rozpory vnútri spoločnosti, ktorá začiatkom 90. rokov 20. storočia prechádzala zložitým vývojom. Autor teda zámerne vstúpil na mínové pole, aby vyprovokoval, vyostřil, manifestoval a zviditeľnil tento stret, pričom ho využil aj ako prostriedok vlastnej sabaprezentácie a literárneho marketingu. Katolícke kruhy mu tak vlastne neintencionálne poskytli príležitosť na výrazné a rýchle etablovanie sa v literárnom prostredí, žiadna jeho próza už nemala taký čitateľský ohlas a po novembri 1989 šlo zrejme o verejne najdiskutovanejšie literárne dielo. V tomto zmysle malo jeho vystúpenie performatívny charakter s využitím viacerých foriem literárnej provokácie (na to, aby provokácia splnila svoj účel, treba byť v pravej chvíli na pravom mieste). V prípade Kasardovej prózy teda môžeme hovoriť o príklade „produktívnej cenzúry“, hoci o cenzúru v pravom zmysle slova nešlo, autorovi sa jeho zámer podaril a vyťažil z neho maximálny „subverzívny potenciál“. Podobné prostriedky umeleckej provokácie (performancia, happening) dnes v Čechách a na Slovensku využívajú politicky angažované umelecké skupiny ako Ztohoven a jednotliví výtvarníci (Kalmus, Lorenz), ktorých prezentácia sa spája s medializáciou. Svojou tvorbou zámerne vyvolávajú rôzne protichodné reakcie, čím upútavajú na seba pozornosť širokej verejnosti a sú témou diskusií najmä na sociálnych sieťach.

KAUZA SEKEROU A NOŽOM

Náboženský podtext mala aj snaha o reguláciu literatúry, ktorá bola iniciovaná slovenským katolíckym prostredím v roku 2016. V tomto prípade sa problémom stal súbor próz pod názvom *Sekerou a nožom* (1999) spisovateľov Dušana Taragela a Petra Pišťanka, ktorý bol ako didaktický materiál zaradený do korpusu tzv. povinnej

literatúry. Na rozdiel od „kauzy Kasarda“ nešlo o bezprostrednú reakciu na aktuálne zverejnený text, ani zo strany autorov nemožno hovoriť o cielenej literárnej provokácii. Kauza vznikla následne, dávno po vydaní Pišťankových a Taragelových próz, autori teda nesledovali žiadny politický ani iný mimoliterárny zámer. Organizácia Združenie katolíckych škôl Slovenska dňa 2. 5. 2016 adresovala petíciu Ministerstvu školstva (v prílohe), v ktorej uviedla: „Predmetnú knihu považujeme za literatúru nevhodnú a deformujúcu slovenskú mládež. Kniha obsahuje perverznejšie a vulgárne výrazy a texty urážajúce ľudskú dôstojnosť“. Minister školstva Peter Plavčan na základe rozhodnutia predmetovej komisie pre slovenský jazyk a literatúru rozhodol o jej vyňatí z korpusu povinnej literatúry.

Tejto verejnej diskusii bola venovaná samostatná rubrika v časopise *Jazyk a literatúra* (3 – 4/2016). Podľa Ivany Taranenkovej a Vladimíra Barboríka boli ignorované odborné, literárnohistorické a estetické aspekty. „Uvedené reakcie vychádzali z elementárneho nepochopenia estetických, poetologických a literárnohistorických súvislostí, z ktorých poviedková zbierka *Sekerou a nožom* vychádza, ako aj ignorovania možnosti edukatívneho čítania“ (Taranenková 2016, 48). Taranenková poukázala predovšetkým na dobový kontext druhej polovice 80. rokov, „ktorý charakterizuje rozpad reálneho socializmu a s ním súvisiaca dezilúzia z nefungujúcej spoločnosti či jej parodizovanie“ (49). Autori v poviedkach parodizujú poetiku socialistického realizmu pomocou špecifických výrazových prostriedkov, ktoré sú v literárnej tvorbe štandardne využívané, napríklad aj prostredníctvom absurdného humoru, hyperbolizácie a karikatúry neživotných typov hrdinov, čo napĺňali ideál socialistického hrdinu. Iniciátori petície však nekorektne prečítali literárny text z hľadiska jeho fikčnosti, resp. neporozumeli naratívnej stratégii, ktorá je v prózach použitá vo forme nevlastnej priamej reči, súčasne aj nesprávne identifikovali obdobie vzniku próz (ako 90. roky). Barborík upozornil na špecifické jazykové prostriedky – hlavný dôvod ich morálnej diskvalifikácie: „Neexistujú také prvky jazyka, o ktorých by sa vopred dalo povedať, že nesmú byť použité. Platí to aj pre vulgarizmy. Rozhodujúca je ich funkčnosť a tá plynie z ich postavenia vo významovej štruktúre diela ako *celku*“ (2016, 63). To sa týka aj pornografie, ktorá tu nemá stimulujúcu funkciu, ale je stvárnená ako prejav ľudskej sexuality.

Michal Jareš usúvzťažnil celý prípad zbierky *Sekerou a nožom* s inými cenzorskými aférami v minulosti v západnom kultúrnom kontexte, pričom spomenul aj termín „morálna panika“, ktorá súvisí s reakciou na javy týkajúce sa hlavne ľudskej sexuality; v tejto súvislosti spomína napríklad román Henryho Millera *Obratník Raka*, ktorý bol v 50. rokoch 20. storočia označený v USA za obscénny a jeho vydanie bolo zakázané, no dnes patrí ku klasickým dielam modernej literatúry, týka sa to aj iných diel svetovej literatúry, ktoré vzbudzovali morálne pohoršenie a boli zakazované (James Joyce *Odyseus*, D. H. Lawrence *Milenec Lady Chatterleyovej*, Allen Ginsberg *Kvílenie*). Funkciou umeleckej literatúry však nie je opisovať idealizovaný svet: „Idealizovaný model sveta patrí tak dnes, v dobe postmoderní, v dobe youtouberovských blogů a televizných reality-show, do utopie rovnako ako patril kdysi. Nelze mu podléhat, musí se regulovat v mezích, které jsou udržitelné nikoliv ve striktních hranicích, ale v rovnováze a schopnosti podávat kritéria a hranice“ (2016, 74 – 75).

V prípade kauzy okolo vyradenia próz *Sekerou a nožom* ide o „mäkší“ variant cenzúry ako v prípade Kasardovej prózy (je aj otázne, či tu o nejakej cenzúre možno hovoriť), pretože kniha nebola predmetom žiadneho zákazu, nik nenavrhol, aby bolo zakázané jej ďalšie vydávanie, ani nepožadoval jej odstránenie z knižníc, nik nepodal trestné oznámenie, o jej vydávaní nerozhodoval žiadny súd. Diskusia sa týkala didaktickej praxe, resp. „vhodnosti“ knihy pred mládež vzhľadom na jej obsah. Snaha o reguláciu tu teda nemala explicitne manifestovaný politický podtext (politická diskvalifikácia názorového oponenta), ako to bolo v prípade Kasardovej poviedky, ale skôr podobu „morálneho ohrozenia“, čo plynulo z nekorektného prečítania literárneho textu. Ministerstvo školstva v tomto prípade rozhodovalo pod tlakom katolíckej verejnosti a uprednostnilo „pragmatické“ riešenie, ktoré by štátnu inštitúciu legitimizovalo ako svojho druhu „morálnu inštanciu“ dozerajúcu na mravnosť. To, že sa v centre záujmu ocitol práve tento súbor próz, je skôr vecou náhody – Peter Pišťanek bol v tom čase po smrti a Dušan Taragel nie je verejne aktívny a ani sa nevyjadruje k politickým a spoločenským témam. Na základe zmienených kritérií (naturalistické a erotické scény) by totiž mohli byť z korpusu povinnej literatúry vyselektované aj iné literárne texty. Podľa autorov monografie *V obecném zájmu* učebnice ako knižný žáner vždy podliehali špecifickej regulácii zo strany štátu; často sa v tejto súvislosti argumentuje, že niektoré knihy môžu mať na jedinca negatívny vplyv:

Vylučovanie takových hodnot a idejí z verejného diskurzu se v polistopadové demokracii většinou neděje pomocí zákonů a zákroků státních institucí, ale spíše formou dlouhodobého vyjednávání, jehož výsledkem je postupná stigmatizace nežádoucích postojů a jejich společenská diskreditace. [...] Nepochopení či dezinterpretace recenzovaného textu, textu posudku, ale i textu jiných dokumentů, jimiž je regulace podložena, společně s nekompromisním a samoučelným dodržováním byrokratických postupů totiž mohou vést k požadavkům, které z původního záměru regulace zcela vybočují nebo jej neodůvodněným způsobem překračují (Pořízková 2015, 1510).

Prípád vyradenia súboru próz *Sekerou a nožom* z povinného čítania má s „kauzou Kasarda“ jednu spoločnú črtu, a tou je konzervatívne slovenské katolícke prostredie, ktorého ideové podhubie sa nezmenilo ani po dvoch desaťročiach, pričom aj v budúcnosti predstavuje rezervoár, z ktorého, ak sa vytvorí adekvátne politická klíma, môže čerpať impulzy namierené proti slobode umeleckého vyjadrovania.

KNIŽNICE A ZOZNAMY

Jednou z hlavných úloh prednovembrovej cenzúry bolo vyradovanie kníh z verejných knižníc, ktoré prešlo dvomi vlnami: prvá sa uskutočnila na začiatku 50. a druhá na začiatku 70. rokov 20. storočia – na tento účel boli vytvorené zvláštne oddelenia, fondy, zoznamy, boli vydané smernice, ktoré realizovala aj Hlavná správa tlačového dozoru, počas normalizácie špeciálne oddelenie v Štátnej knižnici ČSSR. Obdobie prohibítnej literatúry sa skončilo už 27. novembra 1989, keď ministerstvo kultúry vydalo príkaz na okamžité navrátenie prohibítnych titulov do bežných fondov. Vyradovanie kníh z knižníc sa realizuje aj po roku 1990 a aj dnes je bežnou praxou. V súčasnosti sa však uskutočňuje na základe iných kritérií a metodických pokynov; podľa metodických pokynov Ministerstva kultúry Slovenskej republiky č. 421/2003

Z. z. aj aktuálnej vyhlášky č. 201/2016 Z. z. Dôvody vyradenia knižného dokumentu rieši zákon o knižniciach 126/2015 Z. z., ktorý v paragrafe 14 bod 5 uvádza, že knihu možno vyradiť za podmienky, ak knižná jednotka nezodpovedá odbornej špecializácii knižnice, je multiplikátom, je poškodená, prípadne je duplikátom knižničnej jednotky, z obsahovej stránky zastaraná alebo stratená. Riaditeľka Malokarpatskej knižnice v Pezinku Daniela Tóthová na otázku, akými mechanizmami sa v súčasnosti riadi proces vyradovania kníh, uviedla:

Knižnice teda primárne vyradujú dokumenty (okrem poškodených a stratených), ktoré sa menej požičiavajú bez ohľadu na tematiku, či už sú to multiplikáty „bestsellerov“, ktoré vyšli z módy, odborná literatúra nahradená novými titulmi, resp. vydaniaми. Niektoré knižnice majú vypracovanú aj metodiku vyradovania, väčšine ale stačia formálne postupy na základe zákona a uvádzanej vyhlášky a pomoc vyradovacej komisie (2018, os. komunikácia).

Podľa metodického pokynu „obsahové zastaranie dokumentu patrí k najčastejším dôvodom na vyradenie knižničnej jednotky“ (*InfoLib*). Medzi vyradenými obsahovo zastaranými knihami sa po roku 1990 ocitlo množstvo kníh z oblasti marxistickej filozofie (Karl Marx *Bieda filozofie*, *Svätá rodina* a iné rané filozofické spisy, *Revolúcia a kontrarevolúcia v Nemecku*, *Malé ekonomické spisy*, *Základy kritiky politickej ekonomie*, *O malomešiaci*, *Teórie o nadhodnote*) (*InfoLib*), vrátane tzv. reformných marxistov zo 60. rokov. Autor štúdie má v domácej knižnici napríklad prácu Jaromíra Bartoša *Kategorie nahodilého v dějinách filosofického myšlení* s pečiatkou „vyradená“, hoci kniha nie je poškodená. Po roku 1990 sa takto v kontajneroch a na skládkach ocitlo množstvo kníh len preto, že boli poznačené marxistickým výkladom alebo sa opierali o tzv. materialistickú filozofiu, hoci mohlo ísť o prácu, ktorá bola po obsahovej stránke cenným zdrojom. Označenie „zastarané“ môže byť teda v určitých prípadoch voluntárne, pričom mnohé knihy mohli byť z verejných knižníc vyradené aj na základe ideologických kritérií (frekventované označovanie marxistickej literatúry ako „zastaranej“). Často sa argumentuje nedostatkom kapacitných či finančných prostriedkov na prevádzku knižníc, knihy nebolo možné uchovávať pre nedostatok priestoru, personálu i pre čitateľský nezáujem (aj verejné knižnice si musia na seba zarobiť). V tomto prípade však nejde o formu inštitucionalizovanej cenzúry, ale skôr o „individuálne zlyhanie“, ktoré môžu byť vykonávané na základe osobných vkusových alebo ideologických kritérií. Podľa vyjadrenia D. Tóthovej sa „knižnice riadia princípom univerzálnosti, ak by existovala nejaká cenzúra, potom ide o jednotlivé ľudské zlyhanie. Vyradovanie kníh schvaľuje vyradovacia komisia, preto by mali byť na tejto úrovni zlyhanie jednotlivcov z rôznych subjektívnych a ideologických dôvodov kontrolované. Systémovo však k vyradovaniu kníh nedochádza“ (2018, os. komunikácia).

ZÁVER

Je otázne, ktoré regulačné a kontrolné mechanizmy (komunistická cenzúra, privatizácia verejného priestoru alebo diktát trhu) budú mať v konečnom dôsledku na Slovensku negatívnejší vplyv na vydavateľskú prax a celú kultúrnu sféru (kvantitatívne kritérium pri vydávaní knižných titulov nemôže byť relevantné). Reakciou na komu-

nistickú cenzúru pred rokom 1990 bol vznik tzv. paralelného komunikačného obehu (samizdat). Ako alternatíva ku komercializácii kultúry sa dnes často spomína šírenie textov prostredníctvom internetu (ak vydavateľstvo odmietne vydať text z ekonomických dôvodov, môže ho autor zverejniť na internete). Kým však vznik paralelného komunikačného obehu bol politicky sankcionovaný prostredníctvom štátnej represie, aktuálne vydávanie textov a knižných titulov na internete takéto riziká neprináša (s výnimkou textov šíriacich rôzne podoby nenávisťných ideológií). Je však otázne, či šírenie literárnych artefaktov touto formou môže suplovať tradičné „papierové“ nosiče, resp. či týmto aktom nedochádza k oveľa radikálnejšej zmene kultúrnej paradigmy, než bol predtým vplyv inštitucionálnej cenzúry na literárne pole. Internet v tomto zmysle síce môže plniť funkciu „alternatívy“, tá však nemusí mať kultúrne ukotvenie vo forme transkripcie – text sa môže „stratiť“ v internetovom virtuálnom priestore, webová stránka zanikne a pod. Rovnako argument, že v prípade nezájmu vydavateľstva si môže každý vydať text na internete – čo sa chápe ako jeden z dôkazov neexistencie cenzúry –, je značne diskutabilný. Totiž dôležitejšia než samotné zverejnenie textu na nejakom nosiči je literárna komunikácia vrátane spätnej väzby (literárna kritika). Okrem toho existuje aj možnosť ovplyvňovať existenciu výpovede na elektronických sieťach prostredníctvom vyhľadávacích algoritmov. V tejto súvislosti sa zvykne hovoriť aj o remediovaní pôvodnej cenzúry prostredníctvom priamych či nepriamych technologických nástrojov, pričom nejde len o samotný akt vymazania či odstránenia nežiaduceho obsahu, ale aj o zámerné marginalizovanie a vytesňovanie určitých tém (webov), ktoré môžu byť ekonomickými a politickými záujmovými skupinami vnímané ako nežiaduce:

Sama prítomnosť určité výpovedi na webu ešte neznamená, že sa tato výpoveď stane predmetom komunikácie. Množstvo výpovedí nachádzajúcich sa na svetovej sieti a súťažiacich o pozornosť užívateľov spôsobuje, že efektívne zůstávajú „v pamäti“ dokonca len ty internetové stránky, ktoré sa vo výsledkoch vyhľadávania objavujú na niektorých z prvých miest. Co bude „pamätované“ a čo „zapomenuté“ neurčujú za této situace jen právní instrumenty, ale i matematické modely použité ve vyhledávacích algoritmech technologických společností, technologie, struktura a náležitost kódu příslušné hypertextové aplikace a v neposlední řadě ekonomické zájmy inzerentů a dalších odběratelů služeb technologických společností (Janáček 2015, 1459).

Podobná forma „cenzúry“ sa týka všeobecného šírenia a sprístupňovania informácií. V prípade tradičnej inštitucionálnej cenzúry, ako ju realizovala napríklad totalitná moc, je možné na základe dobových dokumentov priamo dokladovať cenzúrne zásahy. Takáto forma cenzúry však už patrí minulosti. Nástroje na uchopenie jej súčasných foriem prejavu sa len hľadajú. Cenzúra totiž plní aj formatívnu a „produktívnu“ funkciu, je implicitnou súčasťou literárneho poľa, resp. jeho kontrolných mechanizmov, tie však môžu mať rôznu podobu, tak ako na to upozorňuje vo svojich teoretických prácach P. Bourdieu. Dnes sa na Slovensku subverzívny potenciál z literatúry skôr vytráca a naopak, tituly o prepojení štátu a mafii patria k najpredávanejším. Veľmi obľúbené sú najmä populárne žánre, ktoré spájajú publicistiku s fikciou a umožňujú autorkám a autorom rozvíjať rôzne kvázi-konšpiračné teórie. Tým sa mení aj spoločenská funkcia literatúry, akú napríklad plnila v čase avant-

gárd a manifestačných vystúpení. Analyzované prípady nemajú systémový charakter, oveľa výraznejšie sa v kultúrnom poli realizujú iné regulačné mechanizmy (vydavateľská stratégia, komercializácia kultúry, medializácia, inzercia), no tie je problematické spájať s „tradičným“ označením cenzúra.

PRÍLOHA

Kauza Kasarda

Prejav poslankyne H. Rozinajovej na 17. schôdzi SNR v roku 1991

Vážené Predsedníctvo Slovenskej národnej rady,
vážená vláda,
pani kolegyne poslankyne,
páni poslanci,

vo svojej dopoludňajšej správe pán generálny prokurátor uviedol aj niektoré konkrétne prípady, ktoré prokuratúra riešila, doriešila, alebo sú ešte v stave posudzovania. Chcem sa ho spýtať, či prokuratúra sa zaoberala poviedkou Azda Posledná večera, ktorú uverejnil Kultúrny život, tak ako som sa naňho obrátila na predošlej schôdzi so svojou interpeláciou. Poviedka vyvolala veľký polemický ohlas a vznietila vážne neznášanlivosti. Denne dostávam listy a doteraz je u mňa cez 1 500 podpisov ľudí, ktorí protestujú proti tomu, aby takýmto spôsobom bolo urážané ich kresťanské cítenie. Pán generálny prokurátor dopoludnia uviedol, že výťažky brožúry Kniežatá zloby sú klasifikované ako trestný čin, lebo tento spis urazil cítenie istej skupiny. Potiaľ je to v poriadku. Nevieť však, prečo by iný spis, ktorý urazil inú skupinu, v našom prípade kresťanov, nemal byť klasifikovaný takisto.

Dovoľte mi, aby som si pred týmto plénom akosi úprimne postažovala tak, ako sa situácia javí mne. Akosi priveľmi sme si zvykli na to, že ak niekto urazí kresťana a kresťanské cítenie a nazve ho čiernou totalitou, to je v poriadku. Ak niekto Slováka označí ako nacionalistu, šovinistu, antisemitu a fašistu, to je tiež v poriadku. Je to vraj prejav akejsi demokracie. Ak sa to ale týka iného ako kresťana alebo Slováka, potom je to trestný čin. Nevidí sa mi, že by takáto rôzna miera posudzovania činov patrila do našej novej spoločnosti. V mene tých, ktorí sa na mňa obrátili s množstvom listov, a v mene podpisov, ktorých, ako som uviedla, je cez 1 500 – a ich kópie iste sú aj v Predsedníctve Slovenskej národnej rady, pýtam sa pána prokurátora, aby dal odpoveď týmto ľuďom, aké stanovisko zaujala prokuratúra k poviedke Martina Kasarda Azda Posledná večera.

Zdroj: „Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky. Společná česko-slovenská digitální knihovna.“ Dostupné na: <http://www.psp.cz/eknih/1990snr/stenprot/018schuz/s018024.htm> [cit. 31. 7. 2018].

Z repliky poslancov SNR za KDĽ (Slovenský denník 28. 9. 1991)

Ježiš Kristus ustanovením Poslednej večere vniesol do ľudského spoločenstva pokoj duše, nádej, zmierenie a radosť z odpúšťajúcej lásky. Ak niekto na takéhoto človeka nahádže blato a hnoj, i keď by v tomto úmysle bola iba fiktívnosť alebo nadrogovaný spánkový sen, tento človek si nezaslúži našu úctu. Takýto človek je buď zvierateľom, pred ktoré boli nahádzané perly, alebo je vo svojej duši naplnený satanskými slinami, ktorými pluje na slušného veriaceho človeka. Aj keď sa potom snaží špinavou vreckovkou utrieť líce slovenského človeka, náš človek sa nechce brodiť v bahne vulgárnosti, ani si nechce dať urážať svoje náboženské cítenie. Či sa ešte pohybujú medzi nami služobníci satanizmu, ktorému nestačilo, že 40 rokov napádal veriacich a ubíjal cirkev, či chce ešte v súčasnosti v smrteľných krčoch nehanebne kopať okolo seba?

Ak sa niekto rád brodí špinavým tokom svojej chorobnej fantázie, nebránime mu v tom, ale si vyprosujeme, aby tieto nekalosti zaplavovali oči i duše slušných slovenských veriacich. Preto sa čudujeme Kultúrnemu životu, že takto nekultúrne si počínal. Je to nezodpovedné voči jeho čitateľom i voči kultúrnej slovnnej reprodukcii. Akceptujeme slobodu tlače, ale jej demokratickosť má mať určité kultúrne brehy, aby zmútená a zakalená voda nezaplavila usadlosti slušných ľudí. A pritom si myslíme, že takýto paškvil, aký Kultúrny život zverejnil z pera M. Kasarda, silne koketuje s trestným postihom, o čo si M. Kasarda

koleduje. Ak sa Kultúrny život i pán Kasarda pádnym spôsobom neospravedlní kresťanskej čitateľskej verejnosti a nevysvetlí tento svoj počin prijateľným spôsobom, potom budeme nútení podať na Kultúrny život i pána Kasardu trestné oznámenie podľa Trestného zákona § 198 písm. b). Táto reakcia na poviedku v Kultúrnom živote od pána Kasardu nenesie v sebe akt pomstyctivosti, ale snahu o očistu našich kultúrnych masmédií, aby sa podobné, nechutné a vulgárne texty neobjavovali v našej tlači.

Zdroj: „Sloboda versus posvätnosť. Pokus o diskusiu po uverejnení jednej poviedky.“ 1991. *Kultúrny život* 3 (46): 11.

Kauza Sekerou a nožom

Združenie katolíckych škôl Slovenska 2. 5. 2016

Milí priatelia,

knihu P. Pišťanka – D. Taragela: „Sekerou a nožom“ považujeme za literatúru nevhodnú a deformujúcu slovenskú mládež. Kniha obsahuje **perverzné a vulgárne výrazy a texty urážajúce ľudskú dôstojnosť**. Povinná skúsenosť a „zážitok“ so životným štýlom prezentovaným v tejto knihe je v príkrom rozpore s humanitnými a odbornými princípmi zodpovedného a cielavedomého vzdelávania a výchovy; principiálny nesúlad je aj s cieľmi štátneho vzdelávacieho programu pre gymnáziá, ktorý sa má okrem iného „podielať na vymedzovaní hodnôt slušného a morálneho človeka“.

Študenti stredných škôl sú generácia, ktorej bude patriť budúcnosť slovenského národa, za jej kvalitu spoluzodpovedajú naše školy. Úlohou školy nie je sprostredkovať žiakom nekritickú skúsenosť s úplne všetkým, čo existuje a nie všetko, čo v slobodnej spoločnosti existuje, má rovnakú hodnotu a zaslúži si rovnakú pozornosť. Výchovnovzdelávací proces nie je pasívnym opisom sveta, ale cielavedomou edukáciou detí a mládeže. Výber prostriedkov a učebných obsahov slúži vyvážené dvom účelom: pravdivému spoznávaniu sveta a kultivovaniu osobnosti mladého človeka.

Podľa predsedu Slovenskej asociácie učiteľov slovenčiny PhDr. Jána Papugu, PhD. „škola ako inštitúcia by nemala devalvovať kultúrnosť žiakov takýmito textami bez ohľadu na to, ako sa mladí ľudia správajú reálne v živote alebo na to, či majú prístup k „ostrejším“ textom. Škola nie je inštitúcia masmediálneho charakteru, ktorá by si mala získavať pozornosť žiakov za každú cenu – aj za cenu porušenia etických noriem. Túto úlohu, nanešťastie, zastupujú masmédiá a internet, škola by mala ponúkať alternatívy k životnému štýlu, ktoré nám podsúvajú médiá.“

Preto žiadame stiahnutie knihy Petra Pišťanka a Dušana Taragela: „Sekerou a nožom“ z povinnej literatúry pre stredoškôľakov.

Zároveň žiadame, aby ministerstvo školstva prijalo jasné pravidlá k všetkým učebným materiálom, aby sa takéto prípady nemohli opakovať – je neprípustné, aby sa žiaci museli povinne hodiny zaoberať materiálom **s explicitným vulgárnym sexuálnym obsahom, sexuálnym násilím, pornografiou ponižujúcou dôstojnosť žien**. Podobne, ako sú žiaci chránení pred propagáciou rôznych foriem nenávisťi či akéhokoľvek spôsobu pošliapania základných ľudských práv a dôstojnosti človeka, nechceme, aby mali zosobnenú skúsenosť s vyššie opísanými javmi.

Žiadame, aby pri výbere povinnej alebo odporúčanej literatúry MŠVVaŠ SR, resp. ŠPÚ spolupracoval so Slovenskou asociáciou učiteľov slovenčiny, prípadne ďalšími stavovskými organizáciami školstva.

Úryvky z knihy:

Vstane zo stoličky, podíde k nej a chvíľu jej drapľavými rukami chodí po pleciah, po chrbte, po stehnách. Potom ju schytí a sotí do postele. Posteľ zapraská a prehne sa. Žena si udrie hlavu o rám. Bolesťivo zjojkuje.

„DRŽ HUBU, SPROSTÁ!“ zrúkne Tóno. „DECKÁ POBUDÍŠ!“

Vtisne sa jej medzi stehná, pomáhať si rukou. [...]

Žena leží, poslušne dvíha nohy. [...]

[...] v slabinách cíti krčovitú pošklbávanie.

Žena len na to čaká. S vypätím všetkých síl spod neho vyklzne. Tóno ju zrobenými rukami krčovito drží a na brucho, hrud' i krk jej šľahá horúce semeno. Každý výron sprevádza hlasným vzdychom...

Zdroj: „Podarilo sa! MŠ vyňalo knihu Sekerou a nožom od P. Pišťanka a D. Taragela z povinnej literatúry.“ *CitizenGo*. Dostupné na: <https://www.citizenngo.org/sk/sy/34327-nie-nasilium-pornografii-na-skolach> [cit. 31. 7. 2018].

LITERATÚRA

- Barborík, Vladimír. 2016. „K povahe spoločnej prozaickej tvorby Petra Pišťanka a Dušana Taragela (Aktualizované čítanie poviedky Sekerou a nožom).“ *Jazyk a literatúra* 3, 3 – 4: 55 – 65.
- Bourdieu, Pierre. (1992) 2010. *Pravidla umění. Vznik a struktura literárneho pole*. Prel. Petr Kyloušek – Petr Dytrt. Brno: Host.
- Butlerová, Judith. (1998) 2012. „Zavrženo: jazyk cenzury.“ Prel. Jan Matonoha. In *Nebezpečná literatúra? Antologie z myšlení o literárni cenzuře*, ed. Tomáš Pavlíček – Petr Píša – Michael Wögerbauer, 83 – 102. Brno: Host.
- Čorná, Tina. 2005. „Vydavateľ László Szigeti: Urazenosť je náš syndróm.“ *Sme*, 19. máj. Dostupné na: <https://www.sme.sk/c/2221996/vydavatel-laszlo-szigeti-urazenosť-je-nas-syndrom.html> [cit. 31. 7. 2018].
- Grendel, Lajos. 1991. „Tréning na cenzúru.“ *Kultúrny život* 25, 46: 11.
- InfoLib. Portál pre knižničnú a informačnú teóriu a prax. Dostupné na: <http://www.infolib.sk/sk/precitajte-si/dokumenty-ifla/dokumenty-metodika/> [cit. 31. 7. 2018].
- Janáček, Pavel. 2015. „V zájmu jednotlivce. Literárni cenzura v období neoliberalizmu a postmodernity.“ In *V obecném zájmu: Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749 – 2014. Svazek II. 1938 – 2014*, Michael Wögerbauer – Petr Píša – Petr Šámal – Pavel Janáček a kol., 1363 – 1464. Praha: Academia – Ústav pro českou literaturu AV ČR.
- Jareš, Michal. 2016. „Poznámky k situaci.“ *Jazyk a literatúra* 3, 3 – 4: 65 – 75.
- Kanda, Roman. 2015. „Od veľkorysých plánů k opozičnímu vzdoru.“ In *V obecném zájmu: Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749 – 2014. Svazek II. 1938 – 2014*, Michael Wögerbauer – Petr Píša – Petr Šámal – Pavel Janáček a kol., 1483 – 1494. Praha: Academia – Ústav pro českou literaturu AV ČR.
- Kasarda, Martin. 1991. „(azda) Posledná večera.“ *Kultúrny život* 25, 32: 11.
- Košková, Hana. 2007. „Vydavateľstvo Plectrum.“ *Knižná revue* 17, 22: 10.
- Kotian, Róbert. 1991. „(azda) Poslední stanoviska.“ *Tvar* 2 (49): 6, *Smena*, 7. október.
- Panas, Henryk. (1985) 1990. *Podľa Judáša*. Prel. Jozef Marušiak. Bratislava: Smena.
- Pavlíček, Tomáš – Petr Píša – Michael Wögerbauer, eds. 2012. *Nebezpečná literatúra? Antologie z myšlení o literárni cenzuře*. Brno: Host.
- Pišťanek, Peter – Dušan Taragel. 1999. *Sekerou a nožom*. Levice: L.C.A.
- Požížková, Lenka. 2015. „Učebnice jako res publica.“ In *V obecném zájmu: Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749 – 2014. Svazek II. 1938 – 2014*, Michael Wögerbauer – Petr Píša – Petr Šámal – Pavel Janáček a kol., 1509 – 1524. Praha: Academia – Ústav pro českou literaturu AV ČR.
- Taranenková, Ivana. 2016. „K možnostiam čítania knihy Sekerou a nožom.“ *Jazyk a literatúra* 3, 4 – 6: 48 – 54.
- Tóthová, Daniela. 2018. Email. 22. októbra.
- „Vyjadrenie Jozefa Mikloška z denníku Pravda zo dňa 2. 11. 1991.“ 1991. *Tvar* 2 (49): 11.
- Wögerbauer, Michael – Petr Píša – Petr Šámal – Pavel Janáček a kol. 2015. *V obecném zájmu: Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749 – 2014. Svazek I. 1749 – 1938*. Praha: Academia – Ústav pro českou literaturu AV ČR.

Transformations of censorship in contemporary literary-theoretical discourse (with examples from Slovak cultural space)

Censorship. Cultural regulation. Literary field. Censorship cases.

Since the 1990s, literary censorship has been a focus of scholars not only in terms of literary history but also as a specific literary-theoretical problem. Czech literary studies entered the new discourse on censorship in 2015 with an extensive two-part monograph on censorship and social regulation of Czech literature between 1749–2014, published by the Institute for Czech Literature of the Czech Academy of Sciences. This study follows upon the above-mentioned project, in particular the research mapping censorship mechanisms after 1989 in Slovakia. It draws from the theoretical works of Pierre Bourdieu, who sees censorship not exclusively as a legal authority that sanctions and punishes, but as a field that behaves similarly to the market. In this sense we can talk about a socially authorized discourse rather than censorship. The study includes some censorship “cases” from post-1989 Slovakia (concerning the authors Martin Kasarda, Peter Pišťanek and Dušan Taragel) that have been seen as efforts by certain religious groups to regulate cultural and literary processes.

Mgr. Pavel Matejovič, PhD.
Katedra slovenského jazyka a literatúry
Pedagogická fakulta
Trnavská univerzita v Trnave
Priemyselná 4
P. O. BOX 9
918 43 Trnava
Slovenská republika
pavel.matejovic@gmail.com